

УДК 327.5

ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Софія Федина

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-4132,
e-mail: ukrainesinger@yahoo.com*

Порушено питання змін у міжнародному безпековому середовищі, підходів до розуміння поняття міжнародної безпеки в контексті сучасних міжнародних перетворень і протистоянь. Новий період багато вчених окреслюють як відновлення протистояння, подібного до часів холодної війни, але з тенденцією до активізації міждержавних конфліктів унаслідок змін міжнародної системи. Розуміння міжнародної безпеки і визначення підходів до її забезпечення змінюється з огляду на новітні виклики, які позиціонують сучасні реалії: активізація нових акторів, невідповідність міжнародної системи стримування та противаг, нездатність зупинити агресора наявними інструментами міжнародного права. Враховуючи це, розглянуто роль та місце гібридної війни (гібридної агресії) у процесі активізації трансформацій і зміни міжнародного середовища безпеки, наприкладі гібридної війни, яку Російська Федерація веде проти України, оскільки її розглядають як спосіб змінити геополітичну ситуацію у світі. У статті також запроваджено поняття «гібридна безпека», як окреслення особливого стану міжнародної безпеки.

Ключові слова: міжнародна безпека; загрози; система; холодна війна; гібридна війна; гібридність; гібридна безпека; трансформація.

Постановка проблеми. Сучасний світ можна охарактеризувати передусім тим, що на початку 2014 року потрапила під питання система міжнародної безпеки, що ґрунтувалася на певному балансі сил, на системі стримувань і противаг, дотриманні принципів міжнародного права та прав людини. Анексію півострова Крим Російською Федерацією аналітики розглядають як чинник, що дестабілізував міжнародне середовище, розпочинаючи епоху невпевненості та невідомості.

Мета. Визначити дискурс для подальших досліджень проблем і викликів міжнародній безпеці у сучасному світі.

Основні результати дослідження. Після завершення Другої світової війни і з початком холодної війни утворилися два блоки протистояння. Західний блок у рамках НАТО впровадив концепцію колективної оборони на основі ст. 5 Північноатлантичного договору. З розпадом СРСР концепція трансформувалася у концепцію колективної безпеки, яка гарантувала певну стабільність у міжнародному середовищі; донедавна її розглядали як один з основних засобів для уникнення війни. Військова агресія Російської Федерації щодо України, окупація Криму, а далі – розпалювання війни на Донбасі повністю дестабілізували хитку систему міжнародної безпеки, деформували систему міжнародного права, в результаті чого всі міжнародні гарантії безпеки для України виявилися недійсними. Проте не тільки для України. Наприкінці

2013 року міжнародне безпекове середовище суттєво змінилося: як зазначає Р. О'Рурке, відбувся перехід від уже звичного постбіполярного світу до нової ситуації, яку, з-поміж іншого, можна окреслити як відновлення суперництва глобальних лідерів [15]. Автори Ф. Хоффман і Р. Нойхард наголошують, що усвідомлення стратегії доброзичливого світу безпрецедентної безпеки далеке, а ризики міждержавних конфліктів зростають унаслідок змін у міжнародній системі. Контекст, який виробляв позитивні тенденції в минулому, зникає. Підвалини певної рівноваги, що встановилася після холодної війни, поступово змінюються [9].

Оглядачі, які дійшли висновку, що міжнародне середовище безпеки переходить у нові реалії, не вважають новий період біполярним (як у часи холодної війни), а характеризують його як ситуацію, що частково окреслюється як суперництво між трьома основними потугами – США, Росією та Китаєм [15, с. 4]. Серед інших характеристик нової безпекової ситуації визначають: поновлення ідеологічного суперництва; активізацію викликів регіональній безпеці; акцент на протидію транснаціональним терористичним організаціям, які, своєю чергою, є недержавними акторами (у тім числі ісламська державна організація серед інших груп); існування слабких чи неефективних держав, які створюють середовища, сприятливі для виникнення некерованих ситуацій [15, с. 4–5].

Отож перед світовою спільнотою постало питання, що означатиме безпека на сучасному етапі, якими засобами і хто її зможе забезпечити, як гарантувати дієвість системи.

У традиційному визначенні безпеки акцентовано увагу саме на військовій складовій, проте в реаліях ХХІ століття військова потужність не дає відчуття безпеки, оскільки загрози для міжнародного середовища виходять з усіх можливих сфер. Свого часу Е. Колодій порівнював міжнародну безпеку з вавилонською вежею, коли всі розмовляють різними мовами, тобто всі мають різні уявлення про безпеку і різні вимоги щодо її забезпечення [11, с. 11]. Таку ж позицію займає А. Волферс: різні нації мають різні очікування від безпеки [16, с. 481–502]. Окрім того, вони зіштовхуються із загрозами різних рівнів, з огляду на своє географічне, економічне, екологічне та політичне середовище. Отож сьогодні варто розглядати міжнародну безпеку саме через призму середовищ, відступаючи від її суто військового трактування. На цьому акцентує і Наїф аль Родан, визначаючи, що глобальна безпека сьогодні має п'ять вимірів: людський, вимір навколишнього середовища, національний, транснаціональний та транскультурний, отож досягти глобальної безпеки, так само як і національної, неможливо без доброго урядування на всіх рівнях, що гарантує безпеку через справедливість до індивідів, держав і культур [6].

Ще одне питання виникає навколо поняття цінностей, які становлять стратегічне значення для безпеки: що саме потрібно захищати і як саме. Автор В. Ліппмен визначає, що безпека – це здатність країни захистити свої основні цінності [13], а Д. Болдвін нагадує, що забезпечення безпеки вимагає іноді жертвувати цінностями [8, с. 5–26]. Група дослідників військової академії у

Вест-Поїнт (США) зазначає, що безпека в об'єктивному плані – це відсутність загроз національним цінностям суспільства, а в суб'єктивному вимірі – відсутність страху, що ці цінності можуть піддати руйнації [5].

Отже, виокремлюється контекст, який сьогодні визначатиме середовище безпеки: маємо різні уявлення про безпеку, різні середовища, які її визначають, різні безпекові цінності. Водночас на цей контекст накладається нова загроза, яку сьогодні окреслюють як феномен гібридної війни, що ще більше ускладнює можливості гарантування безпеки – як національної, так і міжнародної.

Саме ці питання третій рік поспіль обговорюють на Мюнхенських конференціях з питань безпеки. У Мюнхенській доповіді з питань безпеки 2017 року наголосили, що сьогодні міжнародна ситуація щодо стабільності та безпеки є гіршою, ніж у будь-який час після Другої світової війни. Серед основних маркерів у доповіді визначили такі елементи:

- послаблення основ ліберального міжнародного порядку, який репрезентує глобальний Захід;
- вразливість демократій до дезінформаційних кампаній;
- тенденція до надання переваги національним інтересам понад глобальними і ведення націоналістичної зовнішньої політики;
- зміцнення неліберальних режимів.

У доповіді підсумовано, що світ може перебувати на межі пост-західного віку, коли актори, що не приєдналися, формують міжнародні справи, часто паралельно або навіть на шкоду власне тим багатостороннім рамкам, які сформували основу ліберального міжнародного порядку з 1945 року [14]. Отже, можна констатувати, що світ входить у період «післяпорядку».

Коментуючи події та дискусії Мюнхенської конференції з питань безпеки, професор Чернівецького університету С. Федуняк зазначає, що головною безпековою тенденцією стало зростання рівня невизначеності, тривоги і сумнівів щодо спроможності існуючих інструментів і механізмів забезпечувати належний рівень безпеки у світі. Його доповнює професор Ужгородського університету І. Тодоров, на думку якого чергова Мюнхенська безпекова конференція відбувалася в умовах, коли третій рік триває доволі вдала спроба руйнації Російською Федерацією сталої системи міжнародних відносин, і нехтування міжнародним правом [3].

Місце і роль Російської Федерації у дестабілізації міжнародної системи безпеки не можна недооцінювати. Саме РФ стала регулярним порушником принципів міжнародного права та агресором, хоча й виступала гарантом безпеки. Ще у своєму щорічному зверненні до Федеральних зборів 2005 року В. Путін назвав падіння СРСР найбільшою геополітичною катастрофою століття [4], закладаючи підвалини для реваншизму. А з констатацією доктрин «суверенної демократії» та «Русского мира» Російська Федерація розпочала наступ на території сусідніх країн та багатовимірну гібридну агресію проти цивілізованого світу.

На думку Дж. Соєрса, найгострішим маркером змін у сучасній системі безпеки були захоплення та анексія Криму в березні 2014 року як перший

насиленницький акт захоплення та анексію території однієї країни іншою країною в Європі після Другої світової війни. Інші маркери змін – дії Російської Федерації на Сході України та інших місцях Східної Європи з березня 2014 року, економічне зростання Китаю та модернізація військової техніки за останні кілька років, а також дії Китаю у Східному та Південно-Китайському морях протягом останніх кількох років – були більш поступовими та кумулятивними [15, с. 7]. Як зазначає Р. О'Рурке, вилучення та приєднання частини суверенної території України до Московії, подальші її дії на Сході України та в інших країнах Східної Європи посилюють увагу політиків до адекватності військових можливостей США та НАТО в Європі [15, с. 12]. Директор Національного інституту стратегічних досліджень В. Горбулін стверджує, що Московія доволі активно взялася відновлювати дискурс холодної війни, передусім шляхом провокування постійних інцидентів з участю її збройних сил в усьому світі, зокрема, провокацій з використанням підводних човнів, винищувачів, що сприяє нагромадженню невизначеності й тривоги у сфері міжнародної безпеки [1]. Водночас, зазначає Андіс Кудорс, варто усвідомлювати, що гібридна війна – це інструмент, який Московія використовує для зміни існуючого світового устрою, нагадує про свої регіональні та глобальні амбіції і в такий спосіб позиціонує значно більшу політичну проблему на міжнародному рівні [12].

У рамках гібридних стратегій Російської Федерації та курсу на анархізацію глобального простору безпеки від неї цілком можна чекати свідомого розконсервування низки заморожених конфліктів, насамперед у Придністров'ї, Нагірному Карабаху, інших регіонах [1], а також вже спостерігається діяльність щодо створення зони нестабільності й небезпеки як у Європі, так і на Близькому Сході.

Зокрема, А. Йосан та К. Войку вказують, що в найближчому майбутньому війни виглядатимуть як асиметричні конфлікти, які можуть набувати форму широкомасштабних повстанських рухів, включно з операціями у сільській та міській місцевостях, з підтримкою та симпатією місцевого населення до коаліційного втручання (на Близькому Сході, в Африці, Афганістані, Іраку тощо), або повстання у країнах, підтримані іноземною владою проти власних урядів (наприклад, гібридна війна РФ проти України) [10].

Разом із трансформацією безпекового середовища змінюються й типи загроз, що значною мірою мали б змінити і способи реагування на них. У традиційному визначенні безпеки акцентували увагу на односторонній і, передусім, військовій реакції на загрози. Сучасний підхід наполягає на багатосторонньому рішенні щодо реакції на загрози і враховує немілітарний контекст.

Отож сьогодні у протистоянні загрозам щодо безпеки доводиться їх чітко визначати. До загально визнаних загроз належать:

- внутрішньодержавні конфлікти та громадянські війни;
- міждержавні конфлікти;
- поширення зброї масового знищення та звичайних озброєнь;
- організована злочинність, що діє у глобальному масштабі;

- тероризм, що виступає у формі недержавних озброєних груп;
- глобальні загрози і виклики, що включають конфлікти за доступ до обмежених енергетичних ресурсів, зміни клімату, руйнування довкілля, природні катастрофи, відмивання грошей, бідність, епідемії тощо.

Проте в епоху глобалізованого світу, пов'язаного інформаційними технологіями і взаємозалежністю країн, та наявності гібридного контексту воєн, загроз і безпеки, до непрямих загроз можемо зачислити:

- Ѕ надання преференцій одним країнам і нехтування інтересами інших;
- Ѕ нездатність виокремити наслідки загроз та їхні першопричини;
- Ѕ готовність пожертвувати інтересами однієї з країн, заради ефемерної безпеки;

- Ѕ невиконання договорів і домовленостей, в основі яких є/були гарантії безпеки;

- Ѕ нездатність міжнародних структур покарати винних і викоринити загрози безпеці;

- Ѕ розбалансування існуючої системи безпеки, зокрема через колапс безпекових домовленостей;

- Ѕ сек'юритизація міжнародних відносин, яка дає змогу застосовувати радикальні безпрецедентні заходи «для забезпечення безпеки».

Водночас, як акцентує С.-Д. Бахман, гібридні загрози та потенційні відповіді на них ставлять під сумнів тезу К. Клаузевіца, що війна – це продовження політики військовими засобами, та наближають її до визначення Ф. Броделя, що політика – це постійний стан війни і конфліктів різного рівня інтенсивності [7]. Важливо також враховувати, що сьогодні ми зіштовхуємось із численними одночасними викликами для безпеки як від традиційних державних суб'єктів, так і з боку міжрегіональних мереж, груп, підгруп, які використовують швидкі технологічні зміни [15, с. 6].

Як неодноразово наголошують експерти, нічого принципово нового у кожному конкретному елементі гібридної війни немає. Новим є, швидше, продуманий (найчастіше – наперед) взаємозв'язок усіх застосовуваних асиметричних методів та інтенсивність їхнього використання задля досягнення стратегічної мети [1].

Отож питання, чи можемо ми сьогодні говорити про феномен «гібридної безпеки», коли:

1. Основні структури, що мають гарантувати безпеку, недієві/заблоковані (на прикладі Ради Безпеки ООН, в якій, як мінімум, дві країни – потенційні агресори – мають право вето, в результаті чого неможливо досягти ухвалення нагальних рішень (прикладом є нещодавня ситуація із блокуванням Російською Федерацією створення міжнародної слідчої комісії для розслідування катастрофи літака МН-17 або моніторингові місії ОБСЄ в зоні російсько-українського конфлікту, яким їхня політика «неупередженості» не дає змоги зафіксувати факти агресії та обстріли з боку окупантів).

2. Гарант безпеки стає агресором (прикладом є порушення РФ Будапештського меморандуму, яким вона гарантувала Україні її територіальну цілісність та суверенітет).

3. Усі знають агресора, проте механізму нейтралізації не існує, а реакція світової спільноти обмежується окремими заходами, наприклад, санкціями.

4. Рівень забезпечення безпеки підвищує небезпеку, що особливо загрозливе за посилення націоналістичних настроїв в окремих країнах.

5. Забезпечення «безпеки» і прав людини, як привід до вторгнення (зокрема, колізії із правом застосування гуманітарних інтервенцій).

6. Повернення ядерного чинника у міжнародну безпеку в умовах, коли політика ядерної безпеки вже не видається реальністю, а окремі країни, такі як Північна Корея, активно реалізують ядерну програму всупереч міжнародним договорам.

7. Першочерговість безпеки певних країн і майже відсутність цього права в інших.

8. Не-першочерговість військового чинника у питанні безпеки, оскільки на сучасному етапі щораз частіше небезпека виходить зі сфери інформаційної, економічної, культурної, отож часто ми помічаємо її тоді, коли поставлені агресором завдання вже реалізовані.

9. Чинник Д. Трамп в міжнародних відносинах: невизначеність зовнішньої політики США як одного зі стовпів системи міжнародної безпеки, в результаті чого виникає питання якості функціонування НАТО і забезпечення безпеки Європи зокрема.

Висновки. На сучасному етапі відбувається трансформація та переусвідомлення того, якою є міжнародна безпека. Щораз більше розуміємо, що безпека визначається не тільки кількістю солдатів, розміром армії та військовими потужностями, а й переходить у немілітарний сектор. Водночас змінюється природа загроз, оскільки досі діючі система стримування та противаг, система міжнародного права, система договорів сектору гарантування безпеки показують щораз більшу недієздатність та неповороткість у реагуванні на виклики сьогодення. Водночас система стримування та покарання за недотримання чи порушення міжнародно-правових зобов'язань не діє. Як нещодавно наголосив В. Єльченко, постійний представник України при ООН, ерозія існуючої системи міжнародної безпеки, безперервні порушення й безадресне нехтування міжнародним правом є серйозною загрозою для всього людства [2].

З іншого боку, проблема полягає у здатності усвідомити цю трансформацію безпекового середовища та визнати реальні загрози. Як зазначає В. Горбулін, Європа (не вся, а значна її частина) до кінця все ще не усвідомлює нову геополітичну реальність, коли слово «мир» – не еквівалентне станомі «не стріляють». Гібридна деструктивна активність Росії розмиває кордони «миру» і «війни», а примара холодної війни в нових її формах уже не просто наблизилася до кордонів ЄС – вона активно там діє, хоча європейці не бажають цього помічати [1].

Нове і досі незрозуміле середовище безпеки саме по собі створює загрози міжнародній безпеці. Отож акумуляція знань про нове середовище, про виклики і проблеми у міжнародних відносинах, а головне – способи протидії та взаємодії міжнародної спільноти необхідно вважати пріоритетними як для науковців, так і для політиків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Горбулін В.* Гібридна війна: все тільки починається [Електронний ресурс] / В. Горбулін. – 25 березня, 2016. – Режим доступу : <https://dt.ua/internal/gibridna-viyna-vse-tilki-pochinayetsya-.html>.
2. Ерозія міжнародної безпеки: постпред України закликав Радбез ООН не обмежувати тиск на КНДР [Електронний ресурс]. – 28 квітня 2017 р. – Режим доступу : <https://tsn.ua/svit/eroziya-mizhnarodnoyi-bezpeki-postpred-ukrayini-zaklikav-radbez-oon-ne-obmezhuvat-tisk-na-kndr-921985.html>.
3. Мюнхенська конференція 2017 в епоху новітніх викликів та загроз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ispc.org.ua/archives/4244>.
4. *Путин В.* Послание Федеральному Собранию Российской Федерации [Електронний ресурс]. – 25 апреля 2005 года. – Режим доступу : <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>.
5. *Чекаленко Л.* Концепції безпеки: сучасне прочитання [Електронний ресурс] / Л. Чекаленко. – Режим доступу : <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/-7c70b27fbd/>.
6. *Al-Rodhan Nayef R. F.* The Five Dimensions of Global Security: Proposal for a Multi-sum Security Principle / R. F. Al-Rodhan Nayef. – Berlin : LIT Verlag, 2007. – 156 p.
7. *Bachmann S.-D.* Hybrid wars: the 21st century's new threats to global peace and security [Electronic resource] / S.-D. Bachmann. – Access mode : https://www.researchgate.net/publication/268444446_HYBRID_WARS_The_21st_CENTURY%27S_NEW_THREATS_TO_GLOBAL_PEACE_AND_SECURITY.
8. *Baldwin D.* The Concept of Security / D. Baldwin // Review of International studies, 23. – 1997. – P. 5–26.
9. *Hoffman F. G.* Is the World Getting Safer – or Not? / F.G. Hoffman, R. Neuhard [Electronic resource]. – June 22, 2015. – Access mode : <http://www.fpri.org/article/2015/06/is-the-world-getting-safer-or-not/>.
10. *Josan A.* Hybrid wars in the Age of Asymmetric Conflicts [Electronic resource] / A. Josan, C. Voicu (Covaci). – Access mode : http://www.afahc.ro/ro/revista/2015_1/49.pdf.
11. *Kolodziej E.* Security and International Relations / E. Kolodziej. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 362 p.
12. *Kudors A.* Hybrid War – A New Security Challenge for Europe. [Electronic resource] / A. Kudors. – Access mode : <http://www.parleu2015.lv/files/cfsp-csdp/wg3-hybrid-war-background-notes-en.pdf>.
13. *Lippmann W.* U.S. Foreign Policy / W. Lippmann. – London : Hamish Hamilton, 1944. – 177 p.
14. Munich Security Report 2017: Post-Truth, Post-West, Post-Order [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.securityconference.de/en/discussion/munich-security-report/>.
15. *O'Rourke R. A.* Shift in the International Security Environment: Potential Implications for Defense – Issues for Congress [Electronic resource] / R. A. O'Rourke. – June 7, 2017. – Access mode : <https://fas.org/sgp/crs/natsec/R43838.pdf>.
16. *Wolfers A.* «National Security» as an Ambiguous Symbol / A. Wolfers // Political Science Quarterly, 67(4). – 1952. – P. 481–502.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2017

Прийнята до друку 23.06.2017

SECURITY CHALLENGES IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS**Sofiya Fedyna**

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-4132, (050) 9897440,
e-mail: ukrainesinger@yahoo.com*

The modern world can be characterized primarily by the fact that at the beginning of 2014 the international security system, based on a certain balance of power, adherence to the principles of international law and human rights, was challenged. Annexation of the Crimean Peninsula by Moscow Federation is considered as a factor that destabilized the international environment, starting the era of uncertainty. This article raises the issue of international security environment changes, researches the approaches to international security concept understanding in the context of modern international transformations and confrontations. This new period is often described as a resumption of confrontation similar to the times of Cold War, but with a tendency to intensify inter-state conflicts, as a result of changes in the international system. Understanding of international security and outlining of approaches to its provision is changing in regards to the latest challenges posed by modern realities: the activation of new actors, the inability of the international system of containment and counterbalance, and the inability to stop the aggressor with existing instruments of international law. Taking this into account, the author points on the role and place of the hybrid war (hybrid aggression) in the process of activation of transformations and change of the international security environment. It is illustrated by Moscow hybrid war against Ukraine, which is seen as a way to change geopolitical situation in the world. The article also introduces the concept of «hybrid security» as a definition of a special status of international security. The main goal of the work is to define the discourse for further research of problems and challenges to international security in the modern world.

Key words: international security; threats; system; Cold War; hybrid war; hybridity; hybrid security; transformation.